

„И СПОМЕН, И КОПНЕЖ ЕДНОВРЕМЕННО...“: ЛИТЕРАТУРНИ ПРЕОБРАЖЕНИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ФОЛКЛОР

РОЗАТА КАТО СИМВОЛ НА БЪЛГАРИЯ

**София Андреевна Бочарова. Санктпетербургски държавен университет
Елена Юриевна Иванова**

1. Увод

Дори хората, които малко познават българската култура и история, знаят, че розата е истинският символ на страната. България много обича и ценява това цвете. Огромните розови полета не само радват жителите и туристите с разнообразието си от цветове и аромати, но и служат за производството на розово масло – около половината от розовото масло в света се произвежда в България.

Розопроизводството в България се основава на вида дамска роза – *Rosa damascena* (виж Приложение № 1), от която е и Казанлъшката роза, която сега заема почти 100% от площта на маслодайните рози в България (виж Приложение № 2). Розовата долина е местност в България, разположена на юг от Стара планина, чието название говори само за себе си. Именно там се намират безкрайни розови поля, традиционно в Розовата долина се отглеждат рози, от които се получава розово масло.

За столица на Розовата долина се смята град Казанлък, в който много неща подсещат за природната му визитна картичка. Всяка година по време на розобера, който продължава от края на май до първите дни на юни, в Казанлък (също в Гурково, Карлово и в други градове) се провежда фестивал – Празник на розата. По традиция по време на празненствата няколко хиляди души се събират в огромно и пъстро карнавално шествие. Всички са облечени с национални носии и изпълняват историческия ритуал „Розобер“, а после варят събраните рози в специални съдове по рецепта, запазена от древни времена (виж Приложение № 3).

Исторически фестивалът възниква не само като пъстро шествие, но и като повод за събиране на средства за благотворителност (например за хора, страдащи от туберкулоза), като по този начин не само е радвал местните жители и посетителите му, но и е помагал на хора в нужда.

Като символ на България розата е ярко засвидетелствана не само в музеите, посветени на самата нея, но и в множество картини на български художници. Мнозина са посветили творбите си на това цвете и на неговата магия. Тези картини могат да се видят в Художествената галерия на Казанлък. Галерията е една от най-старите в България. Казанлък е известен като град на художниците, защото тук са родени и са работили много видни български творци: Иван Милев – представител на направление сецесион, художникът и писателят Димитър Чорбаджийски-Чудомир, който е бил директор на галерията в продължение на почти 30 години, академик Дечко Узунов (чиято къща-музей също се намира в Казанлък), чешко-българският художник Иван Мърквичка и много, много други (виж Приложения № 4–6).

2. Образът на розата в световната култура и в литературата на България

Розата е един от най-старите образи в поезията по света. Той се появява като символ в различни религии и във фолклора на много култури. В индийската митология например розата е придружавала богинята на красотата Лакшми, а мюсюлманите вярват, че бялата роза притежава пречистваща сила. В Древна Гърция свенци от рози са украсявали булките и са посрещали победителите във войните

В християнското изкуство венци от рози често се появяват в картини на Богородица с младенеца, а при католицизма златната роза е специален почетен дар, който папата връчва по време на така наречената „Неделя на розата“ (четвъртата неделя от Великия пост). През Средновековието розата е символ на рицарската любов и често е изобразявана върху гербовете на различни фамилии. Войната между клановете Ланкастър и Йорк в Англия остава в историята като Войната на алената и бялата роза (Золотници 1992), вж. и (Горчева 2011).

В съвременното изкуство значението на този образ може да варира в различните култури, но най-често розата е възплъщение на любов, на триумф на чувствата, на страст, живот, плодородие. В литературата образът на розата често се съчетава с образа на славея, където розата е музата, вдъхновителката, а славеят е поетът (Сергань 2016), вж. и (Горбовская 2015).

Розата в българската литература със сигурност е не само образ, който носимножество конотации на различни култури и вярвания, но което е по-важно, тя е символ на цяла една страна. *„Образът на розата в българската литературавключва разнообразни възплъщения, с разнородни ценностни импликации за днешния читател, но всички са еднозначно положителни емоционално“* (Горчева 2011).

Българската роза е повод за гордост и преклонение за писатели и поети. Щеспоменем само някои от тях. Емблематичен е Вазовият образ: *„възторгът от красота на Розовата долина прераства в обобщение за родната земя рай (срв. пътеписа „Розовата долина и Тунджа“): метонимично Розовата долина обозначава цялото родно българско пространство, разпростирайки над него също символиката на „земята рай“* (Горчева 2011).

Розата играе важна роля и в поезията на Иван Вазов. В стихотворението „Храст розов“ се открива гореспоменатият мотив за славея и розата, в който цветето, и птицата, въпреки всичко, даряват на света своята красота и светлина:

Храст розов с усмивка посряца // зората. Трънака го хули // и с клетви мурозите брули, // а той аромат му изпраца. // В клон славеи звучи си. С квакбесен // из локва се жаби обаждат, // ужасни му хули проваждат, // а той отговаря им с песен. (Вазов б).

В стихотворението „Повехнала роза“ умиращото цвете символизира неумолимия ход на времето и неизбежната смърт на всичко живо, на всичко красиво: *„как пада без време // разбитата лира // и розата нежна // как чиста умира“* (Вазов а).

Елин Пелин описва символичното значение на различните по цвят рози в краткото си есе „Рози“: червената роза символизира страстта, жълтата е благородна и тъжна, като лицето на есента, бялата е розата на безнадеждна любов, на копнежа и тъжните самотни мечти, а черната роза е розата на тъгата.

Често розата се появява в поезията като символ на любовта. Например лирическият герой от стихотворението „Розов трън в сърцето“ на Христо Смирненски е убоден от розов трън, подарен му от любимата, а кръвта, която изтича от раната, както самият той казва, е кръв от сърцето му: *„Не, кръвтане е от пръста, // а от моето сърце“* (Смирненски). Това може да бъде характеризирано като алюзия за убождането от стрелата на Амур, като зараждането на ново чувство.

В стихотворението на Димчо Дебелянов „Рози“ цъфналите рози стават символ на отново зараждащата се любов на лирическият герой: *„Възкръсна моя ден, нощта издъхна // и розите цъфтят, цъфтят, цъфтят“* (Д. Дебелянов). —

Неофициалният химн на България е песента „Една българска роза“ по стихотворението на поета от края на XX век Найдено Вълчев. В изпълнение на Паша Христова, изключителна българска певица, песента може да се чуе тук (<https://www.youtube.com/watch?v=RyjheHgqoSM>). Българската роза в песента е представена като символ на България и напомня на всеки, който някога е бил в България и е видял красотата ѝ, за нейното гостоприемство и топлота.

3. Долината на розите на Антон Страшимиров

В притчата си „Лалата и Шахът“, вж. напр. в сборника (Страшимиров 1962: 75 – 87), Антон Страшимиров превръща Долината на розите в декор на случващите се събития и описва това уникално място в целия му колорит. В структурата на творбата могат да се открият паралели със сборника на Йордан Йовков „Старопланински легенди“, тъй като историята, представена като приказка, е философска притча, а събитията се развиват на родната територия на автора: сред красивите розови поля на България. Подобно на Йордан Йовков, Антон Страшимиров е певец на своя народ. *„Страшимиров никога не се е стеснявал да произнесе високо думите: „Аз и моят народ.“ Те са жизненият императив, дилемата, пред която той се изправя още в началото на своя път. [...] Едва ли има друг български писател, който тъй ревниво да застава лице в лице с народа си, да живее тъй бурно живота му и все пак и в най-пълната самозабрава да помни специалната си мисия“* (Николов 2001). Историята на народа е основният му източник на вдъхновение.

Благодарение на ранните си пътувания в родината, Страшимиров се запознава детайлно с различни аспекти от живота на своите сънародници, наблюдава жителите на различни части на родината си, отбелязва техните прилики и разлики, за да състави *„народоведски „атлас“ за психологията и бита на българите от различните краища на страната“* (Николов 2001).

Действието на притчата се развива по време на розобера през месец май, когато местните хора, очаквайки персийския шах, искат да разберат дали българската роза от Казанлък е по-красива от персийската. За да удивят високия гост, сред лозята е построена беседка, в нея е издигнат трон, вътре в беседката и всичко наоколо е покрито с рози. Край трона по заръка на заможните жители „разцъфват“ две живи рози – най-прекрасните хубавици на Казанлъшката долина.

Авторът описва красотата на местността в цялата си творба, поставя специален акцент на пищните цветове на розите и техния неповторим аромат. Сюжетът на произведението обаче се фокусира върху отношенията между двама души, които са напълно противоположни във всичко: шаха и неговия шут. Да забележим първо социалното им положение – първият е всемогъщ владетел, от когото всички наоколо се страхуват и на когото се кланят, на него се поднасят най-богатите подаръци (една местна жена е готова да му подари единствената си розова градина от страх и почит към шаха, но шахът, подучен от своя шут, отказва да приеме подаръка и в замяна дава на жената един от своите диаманти).

Шутът пък е човек с най-ниско обществено положение и никой не го взема на сериозно; самият шах го нарича куче, кученце. Освен това шутът не изповядва религията на шаха, той е християнин, и така дори по отношение на религията двамата герои са две противоположности. Въпреки това шутът е единственият от поданиците на шаха, който му казва истината. До голяма степен благодарение на това, че думите му най-често не се вземат на сериозно, животът му не струва нищо; той е единственият от свитата на шаха, който няма какво да губи. __

Шутът искрено желае доброто на своя владетел и затова изобличава другите поданици, често високопоставени, че се кланят на шаха само за да защитят себе си, да придобият повече богатство и да си осигурят добро бъдеще. Разбрал за истинските мотиви на придворните си, шахът изпада в ярост и заповядва да убият шута, но тогава се намесва природата: долита бухал и само шутът може да разбере какво предсказва той на шаха. Така шутът убеждава господаря си да го помилва, а в замяна му обяснява, че бухалът е предсказал, че колкото по-дълго управлява шахът, толкова повече къщи ще опустеят и в тях ще заживеят бухали. След това зловещо предсказание шахът решава да дари свобода на шута си и го освобождава завинаги, като му дава за жена една от красивите „живи рози“.

Образът на шута, който единствен казва истината, не е рядкост в световната литература. Най-често този образ се разкрива като „трагически шут“, „тъжен палячо“, „мъдър глупак“; „в новата културно-историческа среда клоуните, подобно на умните шутове – рожби на собствено ренесансова драматургия – възпяват и развиват различни страни и аспекти на ренесансовото понятие за остър ум – wit – в неговото ренесансово значение“ (Черноземова 2019). Острият ум на тези герои им позволява да вземат бързи и верни решения, но в същото време те са самонадеяни и често рискуват собствения си живот и положение, тъй като не виждат възможните последствия.

Образът на розата, често наричана царица на цветята, е популярен в изкуството по целия свят. Розата носи много значения, различни в зависимост от контекста, но за българското изкуство тя е преди всичко образ, тясно свързан с образа на родината. За България розата символизира плодородния климат, ярката, уникална природа, топлото лято, радостта, свързана с празнуването на „розобера“, аромата на розовото масло, яркорозовия цвят и много други детайли, които допълват пъстрата и ярка картина на българската култура

Цитирана литература

Вазов а: Вазов Ив. Повехнала роза. <<https://chitanka.info/text/8471-povehnala-roza/>> (17.09.2021).

Вазов б: Вазов Ив. Храст розов. <<https://liternet.bg/publish/vazov/lirika/liuleka/hrast/>> (17.09.2021).

Горбовская 2015: Горбовская, С.Г. Фитоним как литературно-художественный образ (от флоротропа к субъективно-ассоциативному флорообразу). // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки, 2015, № 9, 309-311.

Горчева 2011: Горчева, М. Розата: исторически перипетии и семантични преобразования на една национална емблема. // Електронно списание LiterNet, 27.08.2011, № 8 (141).

Дебелянов: Дебелянов Д. Роза. <<https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=180&WorkID=10163&Level=2>> (17.09.2021).

Золотницкий 1992: Золотницкий, Н.Ф. Цветы в легендах и преданиях. Москва, 1992.

Кабанова 1997: Кабанова, Н. Шут и шах. // „Золото и Солнце“. Сказки и легенды. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1997, 379-388.

Николов 2001: Николов, М. „Аз и моя народ“. Електронно издателство LiterNet, 25.12.2001 <<https://liternet.bg/publish4/mnikolov/astrashimirov/az.htm>>

Сергань 2016: Сергань, Д.О. Особенности использования флористического образа в литературе. // Международный журнал гуманитарных и естественных наук, 2016, т. 1, № 6, 168-172.

Смирненски: Смирненски Хр. Розов трън в сърцето. <<https://chitanka.info/text/23574-rozov-tryn-v-syrseto>> (17.09.2021)

Страшимиров 1962: Страшимиров, А. Лалата и шахът (1901). // Страшимиров, А. Избрани съчинения. Т. 2. София: Български писател, 1962, 75-87.

Черноземова 2019: Черноземова, Е.Н. Шуты и шутство сквозь эпохи: социальный и эстетический аспекты. // Наука и школа, 2019, № 4, 20-27.